

Justyna Kuztal

<https://doi.org/10.26881/pwe.2018.43.08>

ORCID: 0000-0001-9493-7504

Uniwersytet Jagielloński
justyna.kuztal@uj.edu.pl

Małgorzata Turczyk

ORCID: 0000-0003-4095-9294

Uniwersytet Jagielloński
m.turczyk@uj.edu.pl

Witraże dziecięcego „bycia w życiu” – dobrostan versus obrazy codzienności

Sunt pueri pueri, pueri puerilia tractant¹

Summary

Stained glass for children's „being in life” – well-being versus everyday life pictures

The aim of the article is to present the situation of children in Poland in the light of the analysis of documents of public institutions and non-governmental organizations whose domain of activity is the protection of children's rights. The context of the analyzes undertaken by the authors is an interdisciplinary current of childhood studies, and in particular the discourses devoted to caring for a child. Nowadays, the most visible discourse of child's well-being requires observing particular areas of children's participation in social life and asking questions about the actual situation of the child in our country, development opportunities and difficulties in implementing children's rights and ensuring its well-being. This means attempting to describe a child's stained glass window „being in life”, actual or only apparent participation in particular areas of child's activity in recent years.

Keywords: well-being, childhood studies, social-exclusion

Słowa kluczowe: koncepcja dobrostanu, badania nad dzieciństwem, wykluczenie społeczne

I. Witraże dziecięcej codzienności

Codziennosc dziecka, której doświadcza, z którą się mierzy, która staje się wyzwaniem rozwojowym dla młodego człowieka i która jest źródłem jego radości i bólu, szkołą życia, współdziałania, partnerstwa, odpowiedzialności indywidualnej i społecznej, bardzo często pozostaje dla człowieka dorosłego krainą nieznaną, niedostępną, bronioną przez

¹ „Dzieci są przecież zawsze dziećmi i postępują dziecinnie (zajmują się dzieciństwami)”, parafraza z Wulgaty, 1. List św. Pawła do Koryntian, 13, 11.

granice wewnętrznego świata przeżywanego przez dziecko. Codziennosc dziecięca wpisana w szerszą kategorię dzieciństwa, w której to właśnie dziecko jej doświadcza i przeżywa, jest przestrzenią badań społecznych i refleksji naukowej co najmniej od czasów Jana Władysława Dawida, który pod koniec XIX wieku opisał swoje badania nad rozwojem i postrzeganiem rzeczywistości przez dziecko (Dawid 1961). Współczesne studia nad dzieciństwem zarysowują szerokie możliwości badań i poszukiwań interdyscyplinarnych, międzykulturowych, co ostatecznie przekłada się na wielość interpretacji tej kategorii, z których każda zdeterminowana jest przez określony pryzmat kulturowy oraz poziom organizacji i stopnia rozwoju danego społeczeństwa (por. Casaro 1997). Wielość stanowisk teoretycznych i metodologicznych w ramach badań prowadzonych nad dzieciństwem tworzy współcześnie swoisty obszar studiów łączących dorobek wielu dyscyplin nauki. Sam natomiast termin „dzieciństwo” definiowany jako „pierwszy okres życia człowieka; lata dziecięce” (Drabik, Sobol 2018: 498) nosi znamiona kategorii ogólnej, uniwersalnej. Sugeruje bowiem, że wszystkie dzieciństwa są takie same, sobie równe, uniwersalne (Kozak 2013: 67). Kiedy jednak oglądamy je przez pryzmat indywidualnego człowieka, w pierwszym okresie życia, nabiera ono barw niezwykłych, nieuniwersalnych, tworzących mozaikę kształtów i znaczeń.

Inspiracją do napisania niniejszego tekstu stał się numer 53 (66) „Chowanny” z 2010 roku zatytułowany *Dzieciństwo witraż bolesny*. Na łamach tego numeru ukazał się artykuł Jadwigi Bińczyckiej pt. „Korczakowski witraż dziecięcy”. J. Bińczycka rozpoczyna swoje rozważania od postawienia poniższej tezy: „Dzieciństwo – witraż bolesny. Nie jest trudno dzisiaj dobrać ciemne kolory do tego witrażu. Wystarczy sięgnąć do statystyk, do badań, do sprawozdań z działalności pozarządowych organizacji, do świadectw newsów medialnych (...). Chcę operować obrazami, a nie danymi statystycznymi. Obraz jest bardziej wymowny, silniej przemawia do odbiorcy” (Bińczycka 2010: 29). Autorka poszukuje tu właśnie owych „nieuniwersalnych” barw dzieciństwa. Dokonuje wyboru jego różnych opisów. Sięga do dzieł Korczaka, a nawet korzystając z pism Marksa ukazuje obraz krzywdy ekonomicznej, fizycznej i psychicznej dziecka. Fragmenty dzieł pedagogów, filozofów, a także pamiętników dzieci, które na przestrzeni lat i w wyniku przemian historycznych doznawały cierpienia, stają się perspektywą odczytania znaczeń i barw dzieciństwa. My, inspirując się wybitną postacią Profesor Bińczyckiej, pragniemy odnieść kategorię *witrażu bolesnego* do dzisiejszych realiów życia dziecka. Pragniemy opisać „paletę kolorów” codzienności dzieciństwa w naszym kraju.

Witraż, jak czytamy w „Słowniku języka polskiego”, to „kompozycja figuralna lub ornamentalna, wykonana z kawałków barwnego szkła ujętych w ołowiane ramki” (Drabik, Sobol 2018: 726). Kolorowe szkiełka dzieciństwa przyjmują równe barwy, zaś natężenie barw zależy od miejsca, czasu, od przyjętej perspektywy badawczej. Są też szkiełka o barwach jednoznacznie ciemnych, malowanych krzywdą dziecka. Żaden witraż nie jest taki sam, nie jest uniwersalny, bo też dzieciństwo nie może być kategorią uniwersalną. Jako produkt szeroko rozumianej kultury zmienia się w zależności od czasu i miejsca (Kehily 2008: 26).

II. Dyskurs dobrostanu dziecka we współczesnych badaniach nad dzieciństwem

Współczesne badania nad dzieciństwem (*childhood studies*) obejmują wiele nurtów i kontekstów historycznych, socjokulturowych i politycznych. Nie stanowią jednej „struktury myślowej i metodologicznej, a jako pole dociekań naukowych oferują szeroko zakrojone badania interdyscyplinarne, sytuowane pomiędzy historią dzieciństwa, socjologią dzieciństwa, psychologią, etycznymi aspektami dobra dziecka, dyskusją nad prawami dziecka, dziecięcą filozofią życia, literaturą i sztuką dla dzieci i antropologią dzieciństwa” (Szczepka-Pustkowska 2011: 29). Dzieciństwo rozumiane jest jako konstrukt społeczno-kulturowy, który rozwija się współcześnie poprzez realizację w praktyce określonego prawem statusu dziecka i poszerzania się możliwości jego uczestnictwa w życiu społecznym czy w powoływanych instytucjach publicznych lub społecznych. Stopień “obecności” dzieci w życiu społecznym jest różny i zależy od stopnia rozwoju społeczeństw w kierunku realizacji idei demokracji, równości, solidarności czy inkluzji (Jarosz 2018: 285). I tak już na przełomie XIX i XX wieku zmieniła się perspektywa dziecka i dzieciństwa w edukacji czy opiece, a przyjęta w 1924 roku Deklaracja Praw Dziecka była pierwszym aktem o randze międzynarodowej, który określał status dziecka i jego ochrony w życiu społecznym. Po raz pierwszy wybrzmiały idee wolności wypowiedzi dziecka, prawo do samostanowienia i uczestnictwa w życiu społecznym. Idea partycypacji została zaakcentowana wiele lat później w Konwencji o Prawach Dziecka z 1989 roku w postaci prawa do wyrażania własnych poglądów, prawa do swobodnej wypowiedzi, sumienia i wyznania, prawa do prywatności, zrzeczania się i dostępu do informacji (Konwencja o Prawach Dziecka 1989).

W badaniach nad dzieciństwem obecna jest między innymi koncepcja Wendy Stainton Rogers dotycząca dyskursów troski o dziecko. Według niej „różne sposoby postrzegania i rozumienia dzieci (ich potrzeb, praw, statusu społecznego) oraz sposoby oceniania ich wartości dla społeczeństwa implikują różne rodzaje polityki społecznej wobec nich oraz różne podejścia profesjonalistów (pedagogów, nauczycieli, lekarzy, polityków, pracowników socjalnych) do opieki i troski o ich byt” (Stainton Rogers 2008: 173). Dyskursy troski o dziecko, to zbiory wzajemnie powiązanych idei i światopoglądów kształtujących politykę społeczną, edukacyjną, a nawet kryminalną, oparte na różnych źródłach wiedzy, wartości i założeń i uwidaczniają się w decyzjach instytucji polityki społecznej, edukacji, ochrony zdrowia czy wymiaru sprawiedliwości. Stainton Rogers wyróżniła trzy dominujące, następujące historycznie po sobie dyskursy: dyskurs potrzeb, dyskurs praw dziecka oraz dyskurs jakości życia dziecka, określane także jako dyskurs dobrostanu dziecka. Współcześnie najwięcej miejsca w literaturze poświęca się dyskursowi jakości życia dziecka, który stanowić może alternatywę dla dyskursu potrzeb dziecka utożsamianego z doktryną *welfare state* i paternalizmem oraz równocześnie stanowi poniekąd kontynuację dyskursu praw dziecka². Dyskurs praw dziecka jest widoczny szczególnie w sferze le-

² Dyskurs jakości życia przez samą autorkę tej koncepcji opisany jest raczej jako alternatywa dla dyskursu praw dziecka, choć autorka podkreśla wiodącą rolę praw dziecka od czasów Konwencji o Prawach Dziecka z 1989 roku i trzech zasad, których interpretacja prowadzi do pojawienia się dyskursu jakości

gislacyjnej i krytykowany jest za deklaratywne, a nie rzeczywiste praktyki edukacyjne czy socjalne nakierowane na dziecko. W dyskursie praw dziecka bowiem pojawiają się hasła Konwencji o Prawach Dziecka z 1989 roku – zasada pomocy, zasada ochrony i partycypacji (*provision, protection, participation*), których, jak wskazują krytycy tego dyskursu, równoczesne stosowanie jest niemożliwe. Stąd też autorka tej koncepcji odwołuje się do definicji Ferrano Casasa, który stwierdzał, że „stopień, w jakim dzieci są zadowolone ze swojego życia, oraz to, na ile są szczęśliwe, nie zależy wyłącznie od stopnia, w jakim zaspokajane są ich potrzeby, czy nawet na ile respektowane są ich prawa. Musimy wziąć też pod uwagę czynniki kulturowe, takie jak role społeczne dzieci oraz ich status w rodzinach i społecznościach lokalnych” (Casas 2008: 8). W dyskursie tym podkreśla się, że działania dla dobra dziecka to czynienie czegoś więcej niż zaspokajanie potrzeb dzieci i respektowanie praw, które sami dorośli przypisali dzieciom, ale to nacisk na znaczenie zasady partycypacji – pełnego uczestnictwa w podejmowaniu każdej decyzji nakierowanej na wsparcie i pomoc.

Idea partycypacji łączy się z nurtem wyzwolenia i emancypacji dziecka obecnym w psychologii i socjologii oraz w badaniach nad edukacją w latach 70. XX wieku. Odchodzi się wówczas od myślenia o zaspokajaniu potrzeb dziecka czy realizacji nadanych mu przez dorosłych abstrakcyjnych praw, ale „podkreśla się, iż dzieci to – tak samo jak dorośli – ludzie, którzy mają swoje własne troski, aspiracje i priorytety, a także to, iż dzieci są zdolne do wypowiedzania się i stanowienia o swoich sprawach. Z tej właśnie narracji wyrastać zaczęło zdecydowanie stanowisko ujmowania dzieci jako współobywateli, jako tych, którzy mają swoje obywatelskie prawa i przywileje oraz prawo do społecznej partycypacji” (Wyness 2011). Na poziomie teorii pedagogicznych idee partycypacji sięgają do pedagogiki emancypacyjnej, pedagogiki antyautorytarnej, nowej socjologii dziecka, interakcjonizmu symbolicznego, gdzie dzieci są aktywnymi podmiotami – uczestnikami życia społecznego czy partnerskich relacji dorosły – dziecko. Dorosły jest zobowiązany poznać świat dziecka jako partnera interakcji, jego kultury, doświadczeń, nadawania przez dziecko znaczeń w otaczającym je świecie. Idea partycypacji realizuje się w możliwościach decyzyjnych dziecka w zarządzaniu swoim życiem w kontekstach społecznych i jest uzależniona od nabywanych przez dziecko stopniowo doświadczeń nakierowanych na powiększanie własnej autonomii i kompetencji do wyrażania swojego stanowiska. Dziecko, aby w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, powinno posiadać zdolność do rozumienia i komunikowania stosownych informacji, niezależnego myślenia i dokonywania wyboru, zdolność do oceny potencjalnych możliwości ryzyka i szkód, jakie mogą wynikać z decyzji, zdolność do posiadania pewnego ustabilizowanego systemu wartości jako podstawy podejmowania decyzji. W konsekwencji zaś rozwijającej się zdolności dzieci można wskazać kilka poziomów ich partycypacji społecznej. Są to: dogłębne informowanie dzieci i tłumaczenie powodów podjętych wobec nich decyzji, umożliwianie dzieciom zmiany podjętych wobec nich decyzji, wpływania na proces podejmowania decyzji przez

życia dziecka, por. Stainton Rogers W. (2008), *Promocja lepszego dzieciństwa*. W: M.J. Kehily (red.), *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem*. Kraków, WAM, s. 187.

dorosłych i rzeczywisty współdziałal w dokonywaniu wyborów i podejmowaniu decyzji (Jarosz 2018: 297). Troska o jakość życia realizuje się przez pozytywne strategie działania i odejście od skoncentrowania się na czynnikach ryzyka marginalizacji czy nawet patologii oraz przez odejście od sztywnego trzymania się praw dziecka, na rzecz wartości życia samego dziecka, jego rodziny czy środowiska społeczno-kulturowego, w którym się rozwija. Pojęciem kluczowym staje się nie potrzeba czy prawo do czegoś, ale rozwój dziecka, jego samorealizacja. Stąd blisko do kategorii *rezyliencji* (elastyczności)³, która „stanowi o ludzkiej zdolności zmagania się, pokonywania, hartowania się, a nawet doskonalenia się w zetknięciu z przeciwnościami losu” (Stainton Rogers 2008: 190). Naszym więc zdaniem kategoria dobrostanu dziecka jako współczesnego dyskursu rozważań nad kondycją dziecka i miejscem dzieciństwa w kontekście społeczno-kulturowym jest „ołowiem”, który spaja poszczególne „szkiełka” – elementy codziennego „bycia w życiu” dziecka.

III. Dziecięce „bycie w życiu” w świetle badań dokumentów

„Żeby dorosnąć i móc zmierzyć się z życiem rządzonym prawami społecznymi, z ładem tworzonym przez ludzi dojrzałych, dziecko musi rozszyfrować i oswoić różne antropologiczne „mikroprzestrzenie”: świat miłości, świat religii, świat rzeczy, świat przyrody, świat kolorów, świat muzyki i cały szereg innych” (Rożek 2005: 9). Romano Guardini doskonale ilustruje to wyodrębnienie, ukazując, że „dzieństwo jest okresem niezwykle ważnym, wspomagającym okresy występujące po nim w biografii każdego człowieka, bowiem młody człowiek dziedziczy dziedzictwo swojego dzieciństwa, dorosły dziedziczy to, co przeżył w młodości, a człowiek stary nosi w sobie dziedzictwo całego swojego życia, które wzięte razem ukazuje tę przepiękną mozaikę, którą nazywamy życiem człowieka” (Guardini 1953).

Dopiero przy uwzględnieniu tych różnych kontekstów możliwa staje się refleksja nad zadaniami w dziedzinie ochrony ludzkiego dzieciństwa (Kozak 2013: 67). Można więc podjąć refleksję pedagogiczną i prawną nad projektowaniem bezpiecznych ram dzieciństwa, co może stanowić praktyczny cel realizowanych analiz dokumentów. Celem poznawczym będzie zatem poznanie i zrozumienie znaczenia dziecięcej „obecności w codziennym życiu”.

Kontynuując myśl badawczą Profesor Bińczyckiej, pragniemy opisać barwy współczesnego dzieciństwa w Polsce. Dla nas źródłem ich poznania będą raporty Rzecznika Praw Dziecka oraz organizacji pozarządowych, których celem statutowym jest pomoc dzieciom. Dzięki tej analizie powstanie witraż codzienności dziecka w najróżniejszych jego barwach. W jaki zatem sposób poznać, opisać barwy i uchwycić grę cieni w tysiącu małych szkiełek odbijających kontekst dzieciństwa każdego człowieka? Przedmiotem analizy dokumentów były następujące raporty i sprawozdania:

³ Koncepcja rezyliencji jest przedmiotem wielodyscyplinarnych analiz na gruncie psychologii i pedagogiki, por. A. Borucka (2011), *Koncepcja resilience. Podstawowe założenia i nurty*. W: W. Junik (red.), *Resilience*. Warszawa, Wyd. Edukacyjne Parapamedia, s. 11.

1. Sprawozdania z działalności Rzecznika Praw Dziecka z lat 2015, 2016, 2017
2. Przemoc w wychowaniu. Między prawnym zakazem a społeczną akceptacją. Monitoring Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2016
3. E. Jarosz, Postawy wobec przemocy w wychowaniu. Raport Rzecznika Praw Dziecka 2018
4. Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Zdrowia z 16.06.2017 roku
5. Raport Fundacji im. J.A. Komeńskiego *Małe dziecko w Polsce*, 2017
6. Sprawozdanie z obrad Sesji Specjalnej ONZ w maju 2002 r. „Świat przyjazny dzieciom” zawierające Deklarację oraz Narodowy Plan Działań na rzecz Dzieci 2004–2012 „Polska dla dzieci”
7. Raport NIK. Informacja o wynikach kontroli przeciwdziałanie e-uzależnieniu dzieci i młodzieży, LKI 410.008.00.2016 Nr ewid. 32/2016/P/16/070/LKI
8. *Dzieci się liczą*. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce 2017, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2017.

Zaplanowane przez nas i zrealizowane badania dokumentów dotyczyły następujących pytań szczegółowych:

1. Jakie obszary/sytuacje życia dzieci w Polsce stanowią przeszkodę/zagrożenie dla ich rozwoju i pełnego uczestnictwa w społeczeństwie?
2. Jakie są diagnozowane/mogą być konsekwencje zaistnienia owych przeszkód, utrudnień w codzienności życia dzieci w Polsce?
3. Jakie są obszary najbardziej sprzyjające rozwojowi dziecka i jego pełnemu uczestnictwu społecznemu w codzienności dzieci w Polsce?

Pytania te wyodrębnione zostały w taki sposób, aby ukazać pełnię barw dzieciństwa doświadczanego przez dzieci w Polsce. Pytałyśmy zarówno o blaski i cienie, jak również o kontekst społeczny, kulturowy, jaki oświetla kształt witrażu współczesnego dzieciństwa w Polsce. Przedstawiona w artykule analiza materiału badawczego, z racji możliwości redakcyjnych, dotyczy odpowiedzi na pierwsze pytanie szczegółowe i ma charakter jedynie skrótowego, opisowego i rodzajowego komunikatu z badań, przedstawiającego zagrożenia, tendencje i wyzwania dla współczesnego systemu ochrony praw dziecka.

IV. Analiza i interpretacja zgromadzonego materiału badawczego

Rozświetlający się na podstawie badań witraż codziennego dzieciństwa doświadczanego przez dzieci w Polsce nabiera raczej ciemnych barw. Analiza raportów i badań jednoznacznie wskazuje, iż od początku XX wieku przekonanie o konieczności zabezpieczenia dzieciństwa przez instytucje państwowe i narzędzia międzynarodowej kontroli zastępowało filantropijną, tkliwą, głównie wyznaniową, troskę o dzieci i ich bezpieczeństwo. Zadanie wspierania dziecka i pomocy zaczyna przejmować państwo i jego instytucje prawne. Powstają pierwsze kluczowe dla ochrony dzieciństwa dokumenty międzynarodowe i tworzone są standardy ochrony. Wspólnota międzynarodowa gromadzi się na pierwszym Międzynarodowym Szczycie w Sprawach Dzieci (1990), a po 12 latach na 27 Sesji Spe-

cialnej Zgromadzenia Ogólnego ONZ (8–10 maja 2002) proklamowany zostaje dokument „Świat przyjazny dzieciom”, zawierający deklaracje oraz narodowe Plany Działań na Rzecz Dzieci (Polska – Narodowy Plan Działań na rzecz Dzieci „Polska dla dzieci 2004–2012”). Rada Ministrów, zatwierdzając Plan, przekazuje kompetencje koordynacyjne i organizacyjne Ministrowi Edukacji Narodowej i Sportu i wytycza kluczowe obszary dotyczące poprawy losu dzieci w Polsce. Obszary te to:

1. promowanie zdrowego trybu życia,
2. zapewnienie edukacji na odpowiednim poziomie,
3. ochrona przed molestowaniem, wykorzystywaniem i przemocą,
4. pomoc i wsparcie dla rodzin.

Obszary te do dziś stanowią główne wyzwania dla zabezpieczenia dzieciństwa dzieci w Polsce.

Promowanie zdrowego trybu życia

Ciemne szkiełka dziecięcych doświadczeń malowane są przede wszystkim przez narastanie zachowań ryzykownych i antyzdrowotnych wśród dzieci i młodzieży, gdzie coraz bardziej widoczny jest problem e-uzależnienia. Raport Najwyższej Izby Kontroli z 2016 roku przeprowadzony w Ministerstwie Zdrowia, Ministerstwie Edukacji Narodowej, Krajowym Biurze ds. Przeciwdziałania Narkomanii oraz wybranych celowo szkołach, poradniach psychologiczno-pedagogicznych i placówkach profilaktycznych terapeutycznych wskazał: „Brak standardów postępowania w zakresie e-uzależnienia, jak wykazały prowadzone w szkołach i poradniach psychologiczno-pedagogicznych kontrole, był istotną barierą w identyfikowaniu przez te placówki zagrożeń oraz przy udzielaniu pomocy dzieciom i rodzicom” (Informacja o wynikach kontroli przeciwdziałanie e-uzależnieniu 2006: 8). Ponadto mimo wprowadzenia przez Ministra Zdrowia pięciu programów na lata 2011–2014 i 2015–2018, które odpowiadały ustawowo określonym zadaniom zapobiegania uzależnieniom behawioralnym, programy te nie uwzględniały wyników opracowań naukowych określających skalę uzależnień behawioralnych i pomiaru faktycznych efektów wykonywanych zadań w ramach realizowanych programów w zakresie przeciwdziałania e-uzależnieniu dzieci i młodzieży (Informacja o wynikach kontroli przeciwdziałanie e-uzależnieniu 2006: 9). Wciąż utrudniony jest dostęp do opieki zdrowotnej odpowiadającej potrzebom dzieci oraz system pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci sześciolatków nie zabezpiecza realnych potrzeb dzieci. Podkreślenia wymagają ustalenia Rzecznika Praw Dziecka dotyczące dostępu do specjalistycznej opieki psychiatrycznej dla dzieci. Pojawia się też niepokojące pytanie o stan szkolnej profilaktyki i promowania zdrowego trybu życia. Według Rzecznika Praw Dziecka palącym jest zagadnienie opieki psychiatrycznej nad dziećmi i młodzieżą w kontekście narastającej liczby samobójstw i zgonów dzieci i młodzieży na skutek kontaktu z substancjami psychoaktywnymi. RPD wskazuje, że „problemy, które pilnie wymagają rozwiązania to: dostępność dzieci i młodzieży do leczenia psychiatrycznego, finansowanie placówek psychiatrycznych, niewy-

starzejająca liczba kadry psychiatrów dziecięcych, bardzo niskie wynagrodzenia personelu terapeutycznego pracującego w placówkach psychiatrycznych, niedostępność do optymalnej dla pacjenta terapii, w tym terapii rodzin, brak placówek psychiatrii środowiskowej” (Wystąpienie RPD do Ministra Zdrowia z 16.06.2017 roku).

Zapewnienie edukacji na odpowiednim poziomie

Dostęp do edukacji na odpowiednim poziomie jest podstawowym prawem dziecka, jak również jednym z podstawowych czynników umożliwiających rozwój i budowanie kapitału społecznego ograniczających skalę ubóstwa dzieci. Odpowiednia edukacja jest również szansą na promowanie demokracji, pokoju, tolerancji i budowanie kultury poszanowania praw człowieka. Z danych Rzecznika Praw Dziecka oraz organizacji pozarządowych wyłaniają się główne problemy w tym obszarze, które stanowią swoiste bariery w realizacji prawa dziecka do edukacji. Wśród najważniejszych z nich warto wymienić brak efektywnego systemu kształcenia pedagogów i przygotowania pedagogicznego nauczycieli oraz rekrutacji do tych zawodów, brak zrozumienia wagi współdziałania i konieczności tworzenia wspólnej płaszczyzny porozumienia ponad podziałami wynikającymi z opcji politycznej, religijnej czy partykularnych interesów poszczególnych podmiotów edukacyjnych. Wciąż pojawia się problem niedostatecznego wyposażenia szkół i placówek edukacyjnych dla dzieci, co pogłębia nierówność szans edukacyjnych dzieci w Polsce. Niepokoje edukacji pogłębiane są przez niestabilną sytuację w obrębie prawa oświatowego i instytucji wykonawczych.

Ochrona przed molestowaniem, wykorzystywaniem i przemocą

Według Raportu Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę „doświadczenie przemocy jest jednym z największych zagrożeń rozwoju i bezpieczeństwa dzieci w Polsce. Świadczą o tym zarówno statystyki urzędowe, według których 4000 dzieci rocznie pada ofiarą znęcania się przez najbliższych, jak i wyniki badań, które pokazują, że co trzecie dziecko w Polsce jest ofiarą przemocy ze strony bliskich dorosłych” (*Dzieci się liczą* 2017: 249). W obszarze wykorzystywania seksualnego dzieci trudno jednoznacznie określić dynamikę tego zjawiska ze względu na fakt, że „urzędowe statystyki pokazują trendy zgłaszanych i stwierdzanych przestępstw, nie rejestrują jednak informacji wiktymologicznych. Nie można więc na ich podstawie poznać liczby dzieci pokrzywdzonych wykorzystywaniem seksualnym w ostatnich latach ani też przedstawić ich statystycznego portretu w wymiarach płci, wieku, relacji ze sprawcą czy miejsca zamieszkania. W świetle statystyk urzędowych liczba zgłoszeń przypadków wykorzystywania seksualnego dzieci po dynamicznym wzroście w pierwszej dekadzie XXI w. jest w ostatnich latach stabilna, z tendencją malejącą” (*Dzieci się liczą* 2017: 249). Wpływ na to ma przede wszystkim metodologia badań. „Retrospektywne deklaracje respondentów badań prowadzonych w ostatnich dwóch dekadach w Polsce pokazują, że – w zależności od przyjętej definicji wykorzystywania seksualnego – doświadczyło go od kilku do kilkunastu procent polskich dzieci (*Dzieci się liczą* 2017: 209).

Pomoc i wsparcie dla rodzin

W tym obszarze podstawową kategorią analiz jest zjawisko pauperyzacji polskich rodzin, gdyż ubóstwo najboleśniej dotyka dzieci. Według diagnoz Ogólnopolskiego Szczytu w Sprawach Dzieci wiek Polaka jest negatywnie skorelowany z ubóstwem. Stopa biedy wśród dzieci jest wyraźnie wyższa niż wśród dorosłych. Sytuacje zdają się poprawiać rządowe programy pomocy dziecku i rodzinie. Jednak jak pokazują analizy, w większości rodzin dotkniętych zagrożeniem nędzą czy utrwalonym bezrobociem dodatkowe finansowanie przeznaczane jest nie bezpośrednio na potrzeby dzieci. Priorytetem zatem staje się upowszechnianie wiedzy i kształcenie umiejętności rodzicielskich niezbędnych do pełnienia ról w rodzinie i zabezpieczanie potrzeb dziecka. Brak świadomości dorosłych w zakresie prawidłowego rozwoju psychicznego i fizycznego dzieci, ich potrzeb i znaczenia relacji w rodzinie wciąż zaciemnia witraż współczesnego dzieciństwa. Kolejnym ważnym aspektem ochrony dzieci przed następstwami ubóstwa i marginalizacji jest doskonalenie sprawnego, zintegrowanego systemu pomocy rodzinie w sytuacjach kryzysowych.

Podsumowanie

Zarysowane w niniejszym opracowaniu witraże dziecięcego „bycia w życiu”, inspirowane myślą J. Bińczyckiej są zdecydowanie – tak jak i u niej – pełne ciemnych barw. Zaprezentowałyśmy jedynie obszary i sytuacje z życia dzieci w Polsce, które stanowią przeszkodę/zagrożenie dla ich rozwoju i pełnego uczestnictwa w społeczeństwie. Wyodrębniłyśmy je na podstawie analizy Narodowego Planu Działań na rzecz Dzieci „Polska dla dzieci 2004–2012” i były to: promowanie zdrowego trybu życia, zapewnienie edukacji na odpowiednim poziomie, ochrona przed molestowaniem, wykorzystywaniem i przemocą, pomoc i wsparcie dla rodzin. Wskazanie konsekwencji zaistnienia przeszkód, utrudnień w codzienności życia dzieci w Polsce oraz obszarów najbardziej sprzyjających rozwojowi dziecka i jego pełnemu uczestnictwu społecznemu w codzienności dzieci w Polsce stanowi kolejny etap naszych badań. Witraże dziecięcego „bycia w życiu” określiliśmy tu raczej rodzajowo, nie wchodząc w głąb, nie poszukując przyczyn i czynników warunkujących czy związanych pośrednio lub bezpośrednio z tymi obszarami codzienności życia współczesnego dziecka w naszym kraju. Widzimy natomiast uniwersalność problemów dzieciństwa w skali europejskiej i równocześnie zdajmy sobie sprawę z unikatowości niektórych z nich w skali naszego kraju.

Dobrostan dziecka ma przede wszystkim wymiar indywidualny, nie uniwersalny, każdy witraż dziecięcego bycia w życiu ma swoje barwy i swój jednostkowy charakter. Kontekst dobrostanu dziecka nakazuje zatem, by oprócz planowanej przez nas kontynuacji badań dokumentów sięgnąć do innych metod badań z udziałem dzieci (Zwiernik 2015: 127, Kuształ 2018: 223–228), aby pozwolić im na bycie uczestnikiem diagnozy ich problemów i w konsekwencji rozwiązania w oparciu o ich zasoby i możliwości działania w swojej sprawie (Lansdown, za Jarosz 2018). Zarysowane witraże mogą więc stanowić etap inicjujący badania codzienności dzieciństwa z udziałem samych dzieci.

Literatura

- Bińczycka J. (2010), *Korczakowski witraż dziecięcy*. „Chowanna”, 53 (66).
- Borucka A. (2011), *Koncepcja resilience. Podstawowe założenia i nurty*. W: W. Junik W (red.), *Resilience*. Warszawa, Wyd. Edukacyjne Parapamedia.
- Dawid J.W. (1961), *Pisma pedagogiczne*. Wrocław, Ossolineum.
- Drabik L., Sobol E. (2018), *Słownik języka polskiego PWN*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dzieci się liczą. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce* (2017), „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, vol. 16, 1.
- Guardini R. (1953), *Die Lebensalter. Ihre ethische und pädagogische Bedeutung*. Würzburg, Würzburg-Verlag.
- Jarosz E. (2018), *Partycypacja społeczna dzieci – szkic z rozwoju interdyscyplinarnego dyskursu*. W: M. Michalak (red.), *Prawa dziecka. Wczoraj, dziś, jutro. Perspektywa korczakowska*. Warszawa, Wydawnictwo BRPD.
- Jarosz E. (2018), *Postawy wobec przemocy w wychowaniu czy dobra zmiana? Raport Rzecznika Praw Dziecka*
- Jarosz E. (2015), *Przemoc w wychowaniu. Między prawnym zakazem a społeczną akceptacją. Monitoring Rzecznika Praw Dziecka*, Warszawa, Rzecznik Praw Dziecka.
- Kehily M.J. (red.) (2008), *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem*. Kraków, Wydawnictwo WAM
- Konwencja o Prawach Dziecka* (1989), <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU-19911200526/T/D19910526L.pdf>
- Kozak M. (2013), *Prawo dziecka do edukacji. Założenia pedagogiczno-prawne i bariery realizacyjne*. Warszawa, Wydawnictwo BRPD.
- Kusztal J. (2018), *Dobro dziecka w procesie resocjalizacji. Aspekty pedagogiczne i prawne*. Kraków, Wydawnictwo UJ.
- Male dziecko w Polsce*. Raport Fundacji im. J.A. Komeńskiego (2017), <http://www.frd.org.pl/raporty-i-analizy/male-dziecko-w-polsce-raport/> z dnia 20.11.2018
- Narodowy plan działań na rzecz dzieci 2004–2012 „Polska dla dzieci”* (2004), Warszawa www.menis.gov.pl/oswiata/istotne/npd.php
- Przeciwdziałanie e-uzależnieniu dzieci i młodzieży*. Informacja o wynikach kontroli NIK (2016), LKI.410.008.00.2016, Nr ewid. 32/2016/P/16/070/LKI. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,12563,vp,14960.pdf>
- Rożek L. (2005), *Ontologia dzieciństwa w tekstach wybranych pisarzy europejskich*, W: J. Ławnikowska-Koper (red.), *Dziecięce światy w literaturze europejskiej XX wieku*. Częstochowa, Wydawnictwo AJD.
- Sprawozdania z działalności Rzecznika Praw Dziecka z lat 2015, 2016, 2017.
- Sprawozdanie z obrad Sesji Specjalnej ONZ w maju 2002 r. „Świat przyjazny dzieciom”.
- Stainton Rogers W. (2008), *Promocja lepszego dzieciństwa. Konstrukcje troski o dziecko*. W: M.J. Kehily (oprac.), *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem*. Kraków, Wydawnictwo WAM.
- Szczepaska-Pustkowska M. (2011), *Od filozofii dzieciństwa do dziecięcej filozofii życia. Casus władzy (i demokracji)*. Kraków, Oficyna Wydawnicza Impuls
- Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Zdrowia z 16.06.2017 roku
- Zwiernik J. (2015), *Dzieci mają głos. O niektórych sposobach badania dzieciństwa*. W: E. Kuranowicz, M. Nowak-Dziemianowicz (red.), *Narracja – Krytyka – Zmiana. Praktyki badawcze we współczesnej pedagogice*. Wrocław, Wydawnictwo Naukowe DSWE TWP.